

لایه‌نی له‌یه کچوون و جیاوازی له نیوان کوردیی ناوه‌ندی و فارسیدا: له رووی تایبه‌تمه‌ندی میژوویی، فه‌ره‌ه‌نگی و زمان ناسانه‌وه

ره‌فییق شوانی^۱

پروفسیسوری زمانی کوردی، زانکۆی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر

تاریخ دریاقت: ۷ مهر ۱۳۹۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۵ اسفند ۱۳۹۸؛ صص ۲۸۵-۲۹۸

کورته

بابه‌تی ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه، باسی لایه‌نی له‌یه‌کچوون و جیاوازی نیوان زمانی کوردی و فارسییه. هه‌ردوو زمانه‌که له رووی یه‌کبوونی ره‌گه‌زه‌وه په‌یوه‌ندی نزیکیان وه‌کوو په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و نزیکایه‌تی زمانی له نیواندا هه‌یه. هه‌ردوو زمانه‌که له رووی بنچینه و بنه‌ره‌ته‌وه، سه‌ر به کۆمه‌له‌ی ئارین و له خیزانه زمانی زاگرۆزی و ئیرانین و زمانی کوردی و فارسی زمانی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی ئاریایی‌ره‌گه‌زن و دایکزادی نیشتمانی ئاریانان (ئاریان). ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه به میتۆدی قوتابخانه‌یی و به به‌لگه‌هینانه‌وه‌ی زمانی، به نمونه‌وه سه‌لماندوویه‌تی زمانی کوردی و فارسی له یه‌ک کۆمه‌له‌ی زمان و خیزانه زمانن، بۆیه لایه‌نی هاوبه‌ش و له‌یه‌کچوونی زمانیان له ئاسته‌کانی زماندا هه‌یه. له‌گه‌ل ئەوه‌ش لایه‌نی جیاوازییان گه‌ش و دیاره. له ئاکامدا به به‌لگه‌ی میژوویی و پێزمانی سه‌لماندوویه‌تی که وێرای سه‌رچاوه‌یه‌کی هاوبه‌ش و تیپه‌رین به یه‌ک رووگه‌ی هاوبه‌شی میژوویدا و لیکچوونی زۆر له نیوان دوو زمانی کوردی و فارسیدا، به‌لام ئیستاکه له هه‌موو بواریکه‌وه دوو زمانی جیاواز و دراوسێن و هه‌ر یه‌که‌یان زمانیکی نه‌ته‌وه‌یی سه‌ربه‌خۆن.

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی جنبه‌های تفاوت و شباهت میان دو زبان کردی و فارسی می‌پردازد. زادبوم زبان‌های کردی و فارسی یک سرزمین است و هر دو زیرمجموعه‌ی زبان‌های آریایی هستند. از این میان خانواده‌ی زبان‌های ایرانی به دو شاخه‌ی زبان‌های زاگرسی و پارسی طبقه‌بندی می‌شود. این دو زبان از نظر ویژگی‌های زبان‌شناسی دارای شباهت‌ها و تفاوت‌های هستند؛ زیرا زبان کردی زبان ایرانی نو و جزء شاخه شمال غربی است و فارسی نیز زبان ایرانی نو وابسته به شاخه جنوب غربی زبان‌های ایرانی است. شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها از لحاظ آواشناسی، واژه‌سازی و نحو قابل بررسی است که در مقاله حاضر با کمک داده‌های نمونه‌ای تبیین شده است. تحقیق حاضر با استفاده از نمونه‌هایی، اثبات کرده است که زبان کردی و فارسی از یک مجموعه و خانواده‌ی زبانی هستند و به همین دلیل است که جنبه‌های مشترک زبانی دارند؛ علاوه بر این تفاوت‌های موجود در آنها واضح و مبرهن است که هرکدام زبان ملتی مستقل هستند. این امر پاسخی است به رویکرد نادرستی که زبان کردی را ضمیمه‌ی زبان فارسی به حساب می‌آورد.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: زمان‌ناسی؛ لیکچوون؛ جیاوازی؛ کوردیی ناوه‌ندی؛ فارسی

واژگان کلیدی: زبان‌شناسی؛ شباهت؛ تفاوت؛ کردی مرکزی؛ فارسی

۱- پیشه‌کی

چۆنیه‌تی و پلانی داریشتنی ئەم باسه که به ناویشانی «لایه‌نی له‌یه‌کچوون و جیاوازی له نیوان کوردیی ناوه‌ندی و فارسیدا» داریژراوه، ته‌نیا بواری زمان ده‌گریته‌وه. له رووی دیاری کردنی ره‌چه‌له‌ک و ره‌گه‌ز و ئاستی ده‌نگسازی، وشه‌سازی و رسته‌سازییه‌وه، به کورتی هه‌یما کراوه بو لایه‌نی فره‌ه‌نگی نه‌ته‌وه‌یی وه‌کوو دیاری کردن، چونکه سنووری باسه‌که‌مان ناگریته‌وه. لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی کاره‌کی به‌راورد‌کارییه له رووی زمان و دیاری کردنی کۆمه‌له‌ زمان و خیزانه زمانی ئاری و ئیرانییه‌وه له میژوودا، لایه‌نه‌ زمانیه‌که‌ی به‌نمونه‌وه دیاری کراوه. ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه به‌نمونه‌وه سه‌لماندوویه‌تی زمانی کوردی و فارسی له‌یه‌ک کۆمه‌له‌ زمان و خیزانه زمان، بۆیه لایه‌نی هاوبه‌ش و له‌یه‌کچوونی زمانیان له ئاسته‌کانی زماندا هه‌یه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش لایه‌نی جیاوازیان گه‌ش و دیاره و هه‌ریه‌که‌یان زمانیکی نه‌ته‌وه‌یی سه‌ربه‌خۆن. ئەمه‌ش ولامیکه بو ئەو بۆچوونه سه‌قه‌ت و بی‌بنه‌مایه که زمانی کوردی ده‌کاته پاشکۆی زمانی فارسی. به‌به‌لگه‌ی میژوویی و ریزمانی سه‌لمینراوه که کوردی زمانی نووسین بووه که ده‌کریت و راستیشه‌بوتری به زمانی ستانداردی کوردی نووسراوه، چونکه زیاتر له دووسه‌د سا‌له له مه‌یدانی شیع‌ر و ئەده‌بیات و خویندن و به‌ری‌وه‌بردندا به‌کار هینراوه و له بره‌وی به‌رده‌وامدایه.

۲- لایه‌نی له‌یه‌کچوون و جیاوازی زمانی کوردی و فارسی: نزیکایه‌تی خیزانه زمان

زمان له ناو کۆمه‌له‌وه سه‌ری هه‌لداوه، نه‌ زمان به‌بی کۆمه‌ل و نه‌ کۆمه‌ل‌یش به‌بی زمان په‌یدا ده‌بیت. بۆیه زمان دیارده‌یه‌کی زیندووی کۆمه‌ل‌ایه‌تییه (سعران، ۱۹۶۲: ۲۷۲؛ زه‌بیحی، ۱۹۷۸: ۳۴). کۆمه‌لی مرۆفایه‌تی به‌گشتی له‌یه‌کچوون له نیوانیاندا هه‌یه، به‌لام ئەم له‌یه‌کچوونه راده‌ی هه‌یه، هه‌یه راده‌که‌ی زۆره، هه‌شه‌که‌مه، هه‌یانه زۆر ده‌گه‌نه و له سنووریکه به‌رته‌سکدایه، له‌وانه‌شه له‌یه‌کچوونیان هه‌ر نه‌بیت. ئەمجا دیارده‌ی له‌یه‌کچوون، به‌پیتی بوون و نه‌بوونی هاو‌ره‌گه‌زی ده‌رده‌که‌وی. هاو‌ره‌گه‌زی مرۆف و زمان له سه‌ره‌تاوه له ناو کۆمه‌له‌ مرۆفیکدا په‌یدا ده‌بیت و دیار ده‌بیت که دایکزادی شوینیک بن. واته له شوینیکا پیکه‌وه سه‌ریان هه‌لدا‌بیت و ژیا‌بیتن، ئەو شوینه‌بویان بۆته‌دایه‌ن و شوینی گه‌شه و گۆران و په‌ره‌سه‌ندن و دواتر فراوانبوون و بلا‌بوونه‌وه‌یان به‌ملا و به‌ولای ژینگه‌ی یه‌که‌میان. زانایانی زمان، زمانی مرۆقیان دابه‌ش کردووه بو چهند خیزانیک که هه‌ر خیزانه‌ی به‌یه‌کگه‌یشتنه‌وه و په‌یوه‌ندی نزیکایه‌تی زمانی کۆیان ده‌کاته‌وه به‌ریکه‌وتی له بنچینه‌ی وشه‌کان و ریزمانی پیکهاتن و لیکدانی رسته‌کان. ئیتر به‌م شیوه‌یه له کۆمه‌له‌ نه‌ته‌وه‌ی قسه‌پیکه‌ر به‌و زمانانه کۆمه‌لی جیاوازی مرۆفایه‌تی که ده‌چنه‌وه سه‌ر بنچینه‌ی یه‌ک میلیه‌ت یا نزیک له یه‌کتره‌وه، له نیوانیاندا چهند وابه‌سته‌ی جوگرافی و میژوویی و کۆمه‌ل‌ایه‌تی پیک‌دینن.

به ناوبانگترين تيوري دابه شکردنى زمانه كان لهم رووه وه تيوره كهى ماكس ميولهره (وافى، ۱۹۷۲: ۱۹۶). ليره وه ده كرئ بليين مروث لهو شوينه وه كومله ئى ژيانيان پيكه پيناوه. لهويدا زور شت و شيوازه ژيان و هه لسوكهوت و قسه كردنيان، ده برپينيان له يهك ده چيت. مروقى ئه و كومله به هه موويانه وه، ره گه زيك پيك ده هينن، له رووى مروث ناسى و ئه تنيك ناسيه وه نزيك يه كن. به ناوى ئه و شوينه وه يا بوونى ديارده يه كى هاوبه ش، كه پيك يانه وه ده به سستيه وه ناو ده نرين. دواتر پيوه ي ناودار دهن و به هوئى تايبه تيتى و خه سلته نزيك و هاوبه شى وه كيه ك و ليكچوونه كان يانه وه ده ناسرينه وه. بو نمونه كومله مروث و زمانه كانيان، له رووى ئه م خه سلته هاوبه ش و نزيكى و يهك ژينگه ييانه وه، له لايهن زمانناس و كومله ناسانه وه پؤل كراون كه پيوه ندى كومله لايه تى و نزيكايه تى (شوانى، ۲۰۰۸: ۴۰) لهم يهك ژينگه ييه وه بو پيدا بووه و پيك هاتووه. له هه مان كاتيشدا له ئه نجامى بلا بوونه وه يان، جياوازيان له رووى زمان و فرههنگ و تايبه تمه ندى نه ته وه ييه وه تى ده كه وپت. بوونى ئه م حالته له يهكچوونه له بوار و ئاسته كانيدا بووه ته هوئى پيدا بوون و ده ركه وتنى كومله مروقى هاوپره گه ز له شوينى جياجيا و موركى نه ته وه يى تايبه ت به خويان له رووى زمان و فرههنگ ييه وه هه يه و پيى ده ناسرينه وه. وافى و حسيني به جيا زمانى مروقا به تى به م شيوه يه دابه ش ده كه ن:

۱- كومله ئى ئارى

۲- كومله ئى سامى-حامى

۳- كومله ئى ئورال-ئالتاي (ئالتاي) يا كومله ئى تورانى

۴- كومله ئى چينى و ته به تى-بورمى

۵- زمانه يه كانيه كان (سه ربه خو) چهند كومله ئى تريش هه ن پيكه وه هه شت تا يانزه خيزانه زمانن. (۱۹۷۲: ۱۹۶؛ ۱۳۸۳: ۲۲۰)

زمان ناسى وا هه ن وه كوو شليگه ل بو دابه شکردنى زمان سه يرى لايه نى په ره سه ندن و پيشكه وتنيان كردووه، له م رووه وه زمانى مروقيان بو سى خيزان دابه ش كردووه وه ك: ۱- زمانه لكاهه كان ۲- زمانه گهردانييه كان ۳- زمانه سه ربه خوكان، كه تاكى هه ريه كه يان له رووى پله ي پيشكه وتنه وه له وانى تر نييه به وه ي هه ر قوناغيكى قسه كردنى كه برپويانه له پيناوى په ره سه نندا، جياواز له وى تره. ئه مجا له م رووه وه زمانى كوردى زمانىكى لكاهه^۱ جياوازه له فارسى كه زمانىكى گهردانييه^۲. به كورتى، زانايانى زمان، زمانى نه ته وه كانى جيهانيان دابه ش كردووه ته سه ر چهند خيزانه زمانىكه وه. زمانى ئه م نه ته وانه ش، چهند تايبه تيتى و سيفه تى هاوبه شى وه ك ره گه ز و بنچينه، ريزمان، ريبازى پيشكه وتن به يه كيانه وه ده به سستيه وه (بلال اسماعيل، ۱۹۸۴: ۱۱).

¹ Agglutinative language.

² Flexional language.

هه‌ندیك له‌م زانایانه‌ی زمان زمانه‌کانیان به‌ پیتی ره‌گه‌ز و بنچینه (بلال اسماعیل، ۱۹۸۴: ۱۱) دابه‌ش کردوو و پیمان وایه که که‌س و تاکه‌کانی هه‌ر خیزانیک په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی و نزیکایه‌تی زمان ناسی له‌ رووی بنچینه‌ی وشه و ریزمانی پیکهاته‌ی رسته‌وه کو ده‌بنه‌وه و ریک‌ده‌که‌ون. به‌م پییه هه‌ر خیزانه‌ زمانیک له‌ چهند نه‌ته‌وه‌یه کی ئاخپهر به‌م زمانانه پیکدی‌ت که له‌ نه‌ته‌وه و کومه‌لی مروقی جیاواز پیکدین و ده‌گه‌رینه‌وه سه‌ر میلیله‌تیک یه‌ک بنچینه‌یی و یا نزیک له‌ یه‌کتر که کومه‌لیک په‌یوه‌ندی جوگرافی و میژووویی و کومه‌لایه‌تی له‌ نیوانیانا پیک‌ده‌هینن. (شوانی، ۲۰۰۸: ۱۱)

۳- بابته‌ی لیکۆلینه‌وه‌که

بابته‌ی ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه، باسی لایه‌نی له‌یه‌کچوون و جیاوازی نیوان زمانی کوردی و فارسی ده‌کات. هه‌ردوو زمانه‌که په‌یوه‌ندی نزیک له‌ نیوانیانا له‌ رووی یه‌کبوونی ره‌گه‌زه‌وه هه‌یه. وه‌کوو په‌یوه‌ندی کومه‌لایه‌تی و نزیکایه‌تی زمانی، هه‌ردوو زمانه‌که له‌ رووی بنچینه و بنه‌رته‌وه، سه‌ر به‌ کومه‌له‌ی ئارین و له‌ خیزانه‌ زمانی زاگرۆزی و ئیرانین و زمانی کوردی و فارسی زمانی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی ئاریایی ره‌گه‌زن و دایکزادی نیشتمانی ئاریانا (ئاریا)ن.

۴- پروون کردنه‌وه‌یه‌ک ده‌راره‌ی نیشتمانی ئاریان‌زه‌مین

ئەم نیشتمانی ئاریازه‌مینه که پاشان وشه‌که‌ی گوڤاوه بوته «ئاریانا» و دواتر «ئاریان»، لای رۆژه‌لاته‌وه رووباری سند تا ریزه‌چپای زاگرۆز له‌ لای رۆژئاواوه، شوینی گهلانی ئاریایی ره‌گه‌زن (شوانی، ۲۰۰۸: ۱۸). گهلانی ئاری ره‌گه‌ز له‌ نیوان هه‌زاره‌ی چواره‌م و نیوه‌ی دووه‌می هه‌زاره‌ی سییه‌م له‌ ئەنجامی ئەم سی هۆیه‌ تووشی کوچکردن بوونه (چایلد، ۲۰۱۲): ۱- وشکه‌سالی؛ ۲- ناکۆکی و ناتهبایی نیوانیان؛ ۳- هیرشی به‌رده‌وامی تووانیه‌کان بو سهریان. له‌ سه‌ره‌تاوه ئەوروپاییه‌کان به‌ره‌و ئەوروپا و هیندییه‌کان به‌ره‌و هیندستان کوچیان کردوو و کیشوه‌ری هیندستانیان دامه‌زراندوو. لیره‌وه زمانی هیندی و گه‌لی هیند پیکهاتوو. گهلانی ئیرانیش له‌و شوینه‌وه به‌ره‌و ئیران و کوردستان بلاو بوونه‌ته‌وه، هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی کورد و فارس پیکهاتوو و دواتریش گه‌لی هیتی پیکهاتوو (شوانی، ۲۰۰۸: ۱۹). به‌لگه‌ هاوبه‌شه‌ زانستییه‌کان ئەوه نیشان ده‌ده‌ن ئەم میلیله‌تانه به‌ ناویشانی کومه‌له‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ک یا کومه‌له‌ زمانیک به‌ زاواوه‌یه‌ک کو بکاته‌وه به‌وه‌ی تایبه‌تیتی وه‌ک یه‌ک و نزیک له‌یه‌کتر ده‌رده‌خات که ناوچه‌ی ئاریازه‌مین واته ئاریانا یا ئاریان نیشتمانی هاوبه‌شی ئەو نه‌ته‌وانه‌ن. زۆر به‌ی سه‌رچاوه‌کان ئەوه ده‌سه‌لمینن که زمانی میلیله‌تانی ئاری له‌ زمانی کۆنی هیندوووه‌ که‌وتووونه‌ته‌وه و ئاریش خه‌سله‌تی هاوبه‌شیانه، له‌به‌ر ئەم هۆیه‌ راست‌تره‌ بوتری‌ت کومه‌له‌ زمانی ئاری. ئەم روونکردنه‌وه‌یه ده‌ریده‌خات که له‌ ناو هه‌موو گهلانی ولاتی ئاریان‌زه‌میندا هه‌ردوو گه‌لی کورد و فارس به‌ ته‌نیشته‌یه‌ کتره‌وه ژیاون و له

یه‌کترهوه نزیکترن تا له گهلانی تری ولاتی ئاریانا و خیزانه زمانی ئیرانیان پیکهیناوه و میلله‌تانی تریش ده‌گریته‌وه. ئەم نزیکایه‌تییه له میژووی زمان و زمانناسیدا پیتی ده‌وتری خیزانه زمانی ئیرانی، له هه‌مان کاتیشدا و له خواره‌وه روونی ده‌که‌ینه‌وه.

۵- خیزانه زمانی ئیرانی

ئەم خیزانه، چ وه‌کوو میلله‌ت و چ وه‌کوو زمان، سه‌ر به‌ کۆمه‌له‌ی ئارین که بیجگه له‌م خیزانه کۆمه‌له‌ی ئاری، خیزانی هیندی، خیزانی ئه‌وروپایی و خیزانی هیتی ده‌گریته‌وه. خیزانه زمانی ئیرانی به‌و زمانه ئیرانیانه ده‌وتریت که خیزانه زمانیکیان له سه‌ر بنه‌ره‌تی خزمایه‌تی هه‌یه و له زمانیکی هاوبه‌شه‌وه وه‌رگیراون و له رووی رپچکه و ره‌گه‌ز و دروستکردنی ده‌ستووری وشه بنه‌ره‌تییه‌کانه‌وه به‌یه‌کتره‌وه ده‌به‌سترینه‌وه (شوانی، ۲۰۰۸: ۲۹). لقیکی گرنگی زمانه ئارییه‌کانه، قسه‌ی پی ده‌که‌ن و هه‌رمیکی فراوانی له رۆژئاوای ئاسیا و ئاسیای ناوه‌راستدا هه‌یه. له‌م ولاتانه وه‌کوو زمان به‌کاری ده‌هینن: کوردستان، ئیران، ئه‌فغانستان، ئازهربايجان، ئه‌رمه‌نستان، تاجیکستان، کوردی جۆرجیا (گورجستان)، له ده‌وروبه‌ری قه‌فقا‌زیش به‌کار دیت (کامری، ۱۹۸۴: ۱۲). کتییی ئاقتیستا کۆنترین به‌لگه‌ی نووسراوی ئەم خیزانه‌یه، میژووه‌که‌ی ده‌چیته‌وه بۆ سه‌ده‌ی چه‌وته‌می پیش‌زایین واته بۆ هه‌زاره‌ی یه‌که‌می پیش‌زایین. دروشمی ئایینه‌که‌ی «بیری چاک، وته‌ی چاک، کرداری چاک» بووه. له رۆژه‌لاتی ئیران بلاو بووه‌ته‌وه، گهلانی ئاری به‌تایبه‌تی ئیرانی و هیندی شانازی به‌م رابردووه‌هاوبه‌ش و میژوووییه‌وه‌یان ده‌که‌ن، هیمای ره‌سه‌نایه‌تی گهلانی کۆنی خیزانه ئیرانییه‌کان ده‌رده‌خات و به‌یه‌که‌م ئایینی برابوون به‌خوای تاکانه ده‌زانریت. به‌داخه‌وه کتییبه‌که‌ به‌ کۆنترین شیوه‌ زمانی خیزانه ئیرانییه‌کان نووسراوه‌ته‌وه، شیوه‌ی کۆنی زمانی ئیرانی به‌ر شالای له‌شکری گریکی، عیلامی، بابلی و دواتریش له‌شکری ئیسلام که‌وتوووه و فه‌وتینراوه (نه‌به‌ز، ۱۹۹۷: ۱۶۱). شوین و په‌یوه‌ندیی زمانی کوردی و فارسی به‌م خیزانه زمانه‌وه‌یه که‌ زمانی تری وه‌ک به‌لووچی، په‌شتووپی (ئه‌فگانی)، ئۆسیتی، تاجیکی، تاتی، تالشی، مونجایی، ئه‌رموری، په‌رچی، یه‌غناپی، پامیری، کۆمزاری، مازهنده‌رانی، گیله‌کی و زمانانی ناوه‌ندی ئیران ده‌گریته‌وه (حسینی، ۱۳۸۳: ۲۷۳). دوای ئەوه‌ی نزیکایه‌تی و روونکردنه‌وه‌ی بنچینه و بنه‌ره‌تی زمانی کوردی و فارسی، لیره‌وه‌ دینه‌ سه‌ر چۆنیه‌تی له‌یه‌کچوونو جیاوازیی هه‌ردوو زمانه‌که‌.

۶- بوارى لایه‌نى له‌یه‌کچوون و جیاوازیى زمانى کوردی و فارسى

بابه‌تى لیکۆلینه‌وه که بریتیه له ده‌رخستنى هه‌ردوو لایه‌نى له‌یه‌کچوون و جیاوازی ئه‌م دوو زمانه هاوخیزانه، له رووی میژوویی و لیکۆلینه‌وه‌ی به‌راوردیه‌وه ئه‌م بوارانه ده‌گریته‌وه و هه‌ریه‌که‌یان روون ده‌که‌نه‌وه به‌نمونه‌وه:

۱- له رووی بنچینه و بنه‌ره‌تى میژوویییه‌وه

۲- له رووی بوونی وشه‌ی هاوبه‌شه‌وه

۳- له رووی ده‌نگ و رینووسه‌وه

۴- له رووی جیاوازی ریزمانیه‌وه

۵- له رووی فه‌ره‌ه‌نگی نه‌ته‌وه‌یه‌وه

۶-۱- له رووی بنچینه و بنه‌ره‌تى میژوویییه‌وه

ئه‌لف: لیره‌دا بنچینه و بنه‌ره‌تى هه‌ردوو زمانه که دیاری ده‌که‌ین، به‌وه‌ی ره‌چه‌له‌کیان له رووی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تى کۆمه‌لایه‌تى و نزیکایه‌تى زمانیه‌وه له یه‌ک ده‌چن و هه‌ردووکیان سه‌ر به یه‌ک کۆمه‌له‌ زمانى ئاریاین و له خیزانى زمانه زاگرۆزى و ئیرانییه‌کانن. کوردی له لقی زمانه زاگرۆزیه‌که‌انه و فارسى ده‌چیته‌وه سه‌ر زمانى پارسی کۆن. زمانه زاگرۆزیه‌که‌ان بریتین له: سۆمه‌رى، گۆتى، کاسى، لۆلۆبى، ئۆرارتۆبى و هتد. میژووه‌که‌یان ده‌که‌ویته‌ نیوان هه‌زاره‌ی چواره‌م و یه‌که‌مى پێش‌زاین. زمانى ئه‌و میلله‌تانه‌ن که دواتر له هه‌زاره‌ی یه‌که‌مى پێش‌زاین له نیوان سالى ۷۷۰-۵۵۰ پ.ز. (شوانى، ۲۰۱۶: ۲۶). له ناو زمان و ده‌وله‌تى میدیا تهاونه‌ته‌وه و بوونه‌ته‌ میلله‌ت و زمانى میدى و ئاویستا، زمانى باکوورى رۆژئاواى ئیرانه. هه‌رچى زمانى پارسی کۆنه‌ زمانى هۆزه‌ کۆنه‌کانى ئیرانییه‌ و یه‌کیکه‌ له زمانه ئیرانییه‌ کۆنه‌کان (ارانسكى، ۱۳۷۹: ۱۱۸)، له نیوه‌ی یه‌که‌مى هه‌زاره‌ی یه‌که‌مى پێش‌زاین به‌شى خوارووی رۆژئاواى ده‌شته‌کانى ئیرانى گرتوه‌ته‌وه.

بى: زمانى ئاویستا یان باشر بلین کتیبى ئاویستا ده‌چیته‌وه بۆ سه‌ده‌ی هه‌شته‌مى پێش‌زاین، به‌لام کتیبه‌ بزمارییه‌کانى بنه‌ماله‌ی پارسی پاشاکانى هه‌خامه‌نشى له سه‌ده‌ی شه‌شمه‌وه دانراون.

جى: زمانى ئاویستا چهند کتیبیکى پى‌نووسراوه‌ته‌وه، ناوه‌رۆکیان پیکهاتوه له سروود و بریار و مه‌زه‌بى نه‌ته‌وه کۆنه‌کانى ئیران (ارانسكى، ۱۳۷۹: ۱۱۸) و به‌پیتى ئاویستاییه، هه‌رچى نووسراوه‌کانى پارسییه‌ به‌نوسینی بزمارییه.

دى: هه‌ردوو زمانى ئاویستا و پارسی کۆن له‌و سه‌رده‌مه‌ به‌دواوه‌ زمانى مردوون. کتیبى ئاویستا که به‌ زمانى کۆنى ئاویستایى نووسراوه‌ته‌وه، شیوه‌ی کۆنه‌که‌ی نه‌گه‌یشتۆته ئیمه‌ و

فهوتینراوه. دواى ئافیتستاش له ناو خیزانه زمانى ئیرانى، زمانى فارسى له سه‌رده‌مى ده‌وله‌تى هه‌خامه‌نشیندا نووسراوى فهرمى پاشایانى هه‌خامه‌نشى، نه‌قش و نووسینى سه‌ر به‌رد و بینا و قه‌لاکان و کیلى قه‌بر و ... ى پى نووسراوه‌ته‌وه. (خۆشحالى، ۲۰۰۸: ۳۳)

۶-۲- له‌ پرووى بوونى وشه‌ى هاوبه‌شه‌وه

ئه‌م دوو زمانه‌ى کوردى و فارسى له‌به‌ر ئه‌وه‌ى نزیكایه‌تى زمانى و په‌یوه‌ندى خزمایه‌تى له‌ نیوانیاندا هه‌یه و له‌ بنچینه‌دا له‌ یه‌ك ژینگه‌وه سه‌ریان هه‌لداوه، به‌ سه‌دان وشه‌ى وه‌کیه‌ك و له‌یه‌كچووى هاوبه‌شیان تیدایه و ئیستا به‌كار ده‌هینرین له‌ ناو، ژماره، ئامراز؛ له‌گه‌ل ئه‌وه‌شا وشه و ئامراز و كه‌ره‌سه‌ى زمانى تاییه‌ت به‌ خو‌یان هه‌یه و له‌ یه‌كتریان جیا ده‌کاته‌وه. ئه‌مه‌ لایه‌نى له‌یه‌كچوون و جیاوازی نیوان زمانى کوردى و فارسىیه له‌ پرووى وشه‌ى هاوبه‌ش و جیاوازه‌وه.

۶-۳- له‌ پرووى ده‌نگ و پیت و ریتووسه‌وه

ئه‌لف: زمانى کوردى وه‌كوو فارسى به‌ ریتووسى ئه‌لفووبى زمانى عه‌ره‌بى به‌ ده‌سكارىیه‌وه ده‌نووسریتته‌وه. له‌مه‌وه له‌ یه‌ك ده‌چن، به‌لام له‌ زمانى کوردیدا پیتته‌کانى وه‌كوو «ص، ض، ط، ظ، ذ...» به‌كار نایه‌ت و له‌جیاتییان پیتی «س، ز، ت» به‌كار ده‌هینرین، به‌لام له‌ پرووى ده‌رپرینه‌وه جیاوازه له‌ ده‌رپرینی عه‌ره‌بیه‌که‌ى. له‌گه‌ل ئه‌مه‌شا هه‌ردوو زمانى کوردى و فارسى ده‌نگى هاوبه‌شیان وه‌كوو «ا، ب، پ، ت، ج، چ، خ، ر، ز، ژ، س، ش، ع، غ، ف، ك، گ، ل، م، ن، و، ه، ی» هه‌یه. فارسى به‌پێچه‌وانه‌ى کوردى سى جۆره‌ ده‌نگى «ا»ى درێژى هه‌یه وه‌كوو «آ، ا، الضمه‌ الممدوده، الهمزه، الف؛ که‌چى له‌ کوردیدا یه‌ك «ا» هه‌یه.

بى: ژماره‌ى پیتته‌کانى ریتووسى کوردى ۲۹ نه‌بزوین و هه‌شت بزوین و بریتین له‌ ۳۷ ده‌نگ (شوانى، ۲۰۰۸: ۹۷)، هه‌رچى پیتی ریتووسى فارسىیه ۲۳ نه‌بزوین و شه‌ش بزوین واته ۳ پیت به‌كار ده‌هینى (ابومغلى، ۱۹۸۰: ۸-۱؛ ماهوتیان، ۱۳۸۴: ۲۷۲).

جى: له‌ زمانى کوردى و فارسیدا ده‌نگى پ، چ، ژ، گ، ف هه‌ن، که‌چى له‌ عاره‌بیدا نین. دى: له‌ زمانى کوردى و فارسیدا هه‌ندى‌جار پیتی (ده‌نگ) «ق» وه‌كوو «غ» ده‌رده‌بردى یا جارى وا هه‌یه له‌ نیوان قاف و غه‌ین یا تۆزیک نزیك له‌ غه‌ین ئه‌له‌ریتته‌وه، ده‌نگى «و» وه‌كوو «ف» ده‌خویندریتته‌وه، ئه‌مه‌ له‌ کوردیدا نییه‌ ابومغلى، ۱۹۸۰: ۲۷۳-۲۷۲).

هى: له‌ زمانى کوردیدا ده‌نگى «ه» له‌ کو‌تاییه‌وه نایه‌ت ئه‌مه‌ پێچه‌وانه‌ى فارسىیه وه‌كوو گیاه-گیا، ئه‌مه‌ بێجگه له‌ به‌کاره‌ینانى «بۆر، سه‌ر، ژیر» له‌ فارسیدا له‌ وشه‌ عه‌ره‌بیه‌کانیدا به‌كار دین یا وه‌كوو له‌ وشه‌ى «مشت، گروگ...» له‌ کوردیدا ده‌بنه‌ ده‌نگى «و، ه، ی».

وی: دهنگی «و» له دوای دهنگی «خ» ناخویندیریتتهوه وه کوو له وشه‌ی خواهر (خاهر) ئەمه له کوریدا نییه. له فارسیدا ته‌نوینی سهر هه‌یه به‌لام ته‌نوینی بۆر و ژیر نییه، ئەمانه هه‌چیان له کوردیدا نین، که‌چی دهنگی «ه» له کۆتایی وشه‌ی فارسیدا به‌کار دیت وه کوو: خانه، ژاله، ده‌سته ... هتد. ته‌نۆین ههر سێ جوهره‌که‌ی له فارسیدا له وشه‌ عاره‌بیه‌کانیدا هه‌یه، که‌چوونه‌ته‌ناو زمانه‌که‌یه‌وه وه کوو: حالا، اساسا، اتفاقا. له فارسیدا ته‌نیا ته‌نوینی سهر هه‌یه (ابومغلی، ۱۹۸۰: ۸). دهنگی «ر» ی قه‌له‌وی کوردی گرت‌ه له «ر» ی زمانی فارسی. «ر» ی زمانی فارسی له رووی ده‌برینه‌وه ده‌که‌وێته‌نیوان دهنگی «ر» ی گر و قه‌له‌وی کوردی و دهنگی «ر» ی سووکی کوردی و فارسییه‌وه. دهنگی «ک» ی زمانی کوردیش له ده‌برینا جیاوازه له ده‌برینی «ک» ی زمانی فارسی. فارسی هاوده‌نگیک (ئه‌لۆفۆنیک) په‌یدا ده‌کات جیاوازتره له وه دهنگه ئه‌لۆفۆنه‌ی فارسی‌مان؛ وه‌ک له وشه‌ی: کیو، کێ له کوردیدا و له فارسیشدا وشه‌ی کيسرا، کیانی، کتاب. دوای ئەوه‌ی رینووسی کوردی و فارسی به ئەلف‌وبه‌ی عاره‌بی، به شیوه‌یه‌کی ده‌سکاریکراومان خسته‌روو، لێره‌دا پینوێسته‌رینووسی هه‌ردوو زمانی کوردی و فارسی، له‌مێژووی نوسینی هه‌ردووکیانا دیاری بکه‌ین.

۱- رینووسی بزماریی سۆمه‌ریه‌کان- که‌پیشینیانی کوردن- له‌ده‌وره‌یه‌ری ۳۰۰۰ پ.ز (سعید یاسین، ۱۹۹۹: ۱۲) په‌یدا بووه. له‌وکاته‌وه تا په‌یدا‌بوونی ده‌وله‌تی مادی باوپیروانی کورد له نیوه‌ی یه‌که‌می هه‌زاره‌ی دووه‌مدا، له‌نوسینا به‌کار هاتووه.

۲- له‌سه‌رده‌می ده‌وله‌تی مادا (نیوان ۵۵۰-۷۷۰ پ.ز) واته له هه‌زاره‌ی یه‌که‌می پیش‌زایین رینووسی تاییه‌ت به‌خۆیان که ۳۶ پیت بووه به‌کار هاتووه (الخلیل، ۲۰۰۹: ۲۳).

۳- پیتی ئاقیستایی کتییی ئاینی زه‌رده‌شتی که ئاقیستا بووه پیتی نووسراوه‌ته‌وه و تا سه‌رده‌می ساسانی به‌رده‌وام بووه.

۴- پیتی په‌هله‌وی

۵- پیتی ئەلف‌وبه‌ی عاره‌بی به‌ده‌سکاریه‌یه‌وه بۆ نوسینی کوردی له‌سه‌ده‌ی ده‌یه‌می زایینه‌وه شیعیری کوردی به‌شیوه‌ی لوپی له‌لایهن بابه‌تایه‌ری هه‌مه‌دانیه‌وه له‌نیوان سالانی ۹۳۵-۱۰۱۰ز (ذکایی، ۱۳۷۵) پیتی نووسراوه‌ته‌وه.

هه‌رچی رینووسه به‌کاره‌ینراوه‌کانی زمانی فارسییه له‌مێژوودا به‌م شیوه‌یه‌یه:

۱- رینووسی بزماریی که ۳۶ پیت بووه به‌دریژایی ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی له‌نیوان سه‌ده‌ی شه‌شم تا سه‌ده‌ی چواره‌می پیش‌زایین (۳۳۰-۵۵۰ پ.ز) به‌کار هینراوه. ئەم رینووسه‌یان له‌گه‌ل زمانه‌ ئاریه‌که‌یان له‌میدیه‌کانه‌وه وه‌رگرتوه (الخلیل، ۲۰۰۷: ۶۷).

۲- له سه‌رده‌می زاینه‌وه دوا‌ی پیتی بزماری پیتی ئارامییان به‌کار هیناوه، دواتر پیتی په‌هله‌وی، له دوا‌ی په‌یدا‌بوونی ئیسلامه‌وه پیتی ئه‌لف‌وبی‌ی عه‌ره‌بیان به‌ده‌سکاریه‌وه تا ئیستا وه‌کوو میلیله‌تانی تر به‌کار هیناوه.

۳- میدیه‌کان، پیشینانی کورد، وایان کرد که فارسه‌کان له نووسینا پیستی ته‌نکیان گۆری به‌ته‌خته و تابلوی قور (الخلیل، ۲۰۰۹: ۲۳؛ الخلیل، ۲۰۰۷: ۶۷) بۆ کاری نووسین.

۳-۶- له‌رووی جیاوازی ریژمانیه‌وه

زمانی کوردی له‌رووی جیاوازی ریژمانیه‌وه، به‌زمانیکی باکووری رۆژئاوای ئیرانی نوێ داده‌نری، به‌لام زمانی فارسی له‌م‌رووه‌وه‌ زمانیکی باشووری رۆژئاوای ئیرانی نوێیه (فوتاد، ۱۹۷۱: ۱۶-۲۴)؛ واته جیاوازی ریژمانی له‌رووی ده‌نگ و گۆرین و گه‌ردانی ناو و فرمانه‌وه دیار ده‌کریت (فوتاد، ۱۹۷۱: ۱۶-۲۴). ئەم جیاوازییه له‌رووی ده‌نگه‌وه، زانستی فۆنیمه‌کانی زمان ده‌گریتته‌وه که به‌نده به‌لایه‌نی ئه‌رکی ده‌نگه‌کانی زمانیکه‌وه، به‌شیکه له‌زانستی زمان له‌جیاوازی ئه‌رکی نیوان ده‌نگه‌کان ده‌کۆلێته‌وه، واته دوا‌ی دۆزینه‌وه‌ی فۆنیمه‌کانی زمان و دیاریکردنی هاوده‌نگی^۱ هه‌موو فۆنیمه‌کان و دابه‌شکردنی هه‌موو هاوده‌نگه‌کان (شوانی، ۲۰۰۸: ۴۲). ئەمه جیاوازی ریژمانی ده‌نگه‌. له‌م‌رووه‌وه هه‌ندیک فۆنیمی زمانی فارسی و هاوده‌نگه‌کانی جیاوازه له‌کوردی وه‌ک له‌خالی پینشت له‌م‌باسه‌دا نیشانمان دا وه‌کوو:

کوردستان ← کوستان ← ک (فۆنیم- ئه‌لۆفۆن)
 کاکێ ← کوئی ← ک (فۆنیم- ئه‌لۆفۆن)
 گۆل ← گیا، گوی ← گ (فۆنیم- ئه‌لۆفۆن)

ده‌نگی /ک/، /گ/ له‌دوا‌ی ده‌نگی «ی، ئ، وی، وئ» هاوده‌نگی په‌یدا کردووه وه‌کوو نمونه‌کانی سه‌ره‌وه. له‌فارسیدا ده‌نگی «وی»، «وئ» نییه بیجگه له‌ده‌نگی «ل» ی قه‌له‌و، «ر» ی قه‌له‌و له‌فارسیدا ده‌که‌وێته نیوان ده‌نگی «ر» ی قه‌له‌و و «ر» ی سووکه‌وه وه‌ک: په‌حمان، بازار؛ ل: گۆل گول؛ نمونه‌ی وشه‌ی هاوبه‌شی نیوان زمانی کوردی و فارسی وه‌ک: خان، خانه، بوودجه، دوو، بازار. جیاوازی وه‌کوو: خواهر (خوشک)، مادر (دایک)، پدر (باوک)، برادر (برا) و ... ئەمه هه‌روا بۆ نمونه.

جیاوازی ریژمانی له‌رووی گۆرین و گه‌ردان کردنی ناوه‌وه دیاریکردنی هه‌موو ریژه‌کانی ناو یا ئاوه‌لناو له‌رووی ژماره یا په‌گه‌ز یا دۆخ ده‌گریتته‌وه (شوانی، ۲۰۰۸: ۴۲). بۆ نمونه گه‌ردان کردنی ناو له‌رووی ناسراوییه‌وه له‌زمانی کوردیدا به‌نیشانه‌ی «ه‌که» ده‌بیته ناسراوی،

¹. Allophone.

وه ک: گولّه که، پیاوه که. له زمانی فارسیدا نیشانه‌یه کی تایبته به ناسراوی ناو نییه، وه کوو «ه که» ی کوردی و له ئینگلیزیدا، به لّام له زمانی فارسیدا ناوی دیار (اسم علم)، ناو له گه لّ ئامرازی گه‌یه‌نەر: گولّ

ئه لّف: ناو و جیناو، ناو و جیناوی نیشانه، ناو له گه لّ نیشانه‌ی بهرکاریدا ناوه کان ده کهن به ناوی ناسراوی. وه کوو ئه‌م نموونانه:

ناوی دیار و تایبته‌ی: ئازاد، شیراز، تهران، کرمانشا، سنه.

بی: ناو له گه لّ جیناوی نیشانه‌دا له فارسیدا ده‌بیته ناسراوی. وه کوو: این کتاب، این پسر،

آن زن

جی: ئه گهر ناو ئامرازی گه‌یه‌نهری چوو سه‌ر ده‌بیته ناسراوی، وه کوو: مردیکه (پیاوه که)،

زنیکه (ژنه که)

دی: ئه گهر ناو ته‌واو که‌ره که‌ی ناوی دیار یا جیناو بیته، له فارسیدا ده‌بیته ناوی ناسراوه،

وه کوو:

فارسی	کوردی
برادر من	براکه‌م، برای من
دختر تو	کچی تو، کچه‌ی تو
مادر افراسیاب	دایکی ئه‌فراسیابو

ه‌ی: له فارسیدا ئه گهر ناو بهرکار بوو ئامرازی بهرکاری وه‌رگرت و نیشانه‌ی نه‌ناسراوی وه کوو

«ی» له گه لّا نه‌بیته ناسراوی (ابومغلی، ۱۹۸۰: ۲۲)، وه کوو:

فارسی	کوردی
کتاب را خریدم	کتیبه که‌م کړی
آب را خوردم	ئاوه که‌م خوارده‌وه

و‌ی: ناو له گه لّ جیناوی که‌سی ده‌بیته ناسراوی؛ ئه‌مه له کوردیدا نییه وه کوو: من گفتم (من

وتم)، آن را خریدم (ئه‌وه‌م کړی).

زی: ناوی کوّ له کوردی و فارسیدا وه کوو یه‌کن به نیشانه‌ی (ان، وان، یان)؛ ها، ات، له گه لّ

گۆرانی ده‌نگسازیدا ده‌گۆرین به: ات، جات، هات، وه کوو: براده‌ران (برادران)، سه‌ده‌ها (سده‌ها)،

دانایان (دانایان)

_ ناوی نه‌ناسراوی له کوردی و فارسیدا

ناسراوی له زمانی کوردیدا به‌هۆی نیشانه‌ی «یک، یه‌ک» هوه ده‌بیتته نه‌ناسراوی، وه‌کوو:
 کورپک (پسر)، خانووپه‌ک (خانه)
 ئەلف: له‌فارسیدا ئە‌گەر به‌کووتایی ناوه‌که‌وه نیشانه‌ی «ی، یه» بچپته‌سه‌ر، ناوه‌که‌ ده‌بیتته
 نه‌ناسراوی (ابومغلی، ۱۹۸۰: ۲۲؛ ماهوتیان، ۱۳۸۴: ۱۹۲)، وه‌کوو:

فارسی	کوردی
گدائی نان می‌خواهد	گه‌دایه‌ک داوای نان ده‌کات

بی: ئە‌گەر ناو وشه‌ی «یه‌ک» بکه‌وپیته‌پیشیه‌وه، وه‌کوو:

فارسی	کوردی
یک مرد آمد	پیاویک هات
یک زن نان می‌خواهد	یه‌ک ژن (ژنییک) نانی ده‌ویت
یه کتابی رو خریدم	کتیبیکم کری

جی: ئە‌گەر له‌زمانی فارسیدا وشه‌ی «یه‌ک» له‌گه‌ل نیشانه‌ی نه‌ناسراوی له‌گه‌ل ناویک
 (ماهوتیان، ۱۳۸۴: ۱۹۲) پیکدی وه‌کوو:

فارسی	کوردی
یک مرد آمد	پیاویک هات
زنی قشنگ آمد	ژنیکی جوان هات

دی: لیکچوونی ناوی کو له‌زمانی کوردی و فارسیدا وه‌کوو یه‌کن که به‌هۆی نیشانه‌ی (ان،
 ها، ات)ه.

حاله‌تیکی له‌یه‌کچووی ریژمانی، له‌نیوان رسته‌ی زمانی کوردی و زمانی فارسیدا به‌دی
 ده‌کریت، ئە‌ویش بوونی رسته‌ی ناوییه له‌زمانی کوردی و فارسیدا (شوانی، ۲۰۰۵: ۲۵) وه‌ک:

فارسی	کوردی
من کوردم	من کردم
ئهو کوره	او پسر است
که‌رکووک شاری کوردانه	کرکووک شهر کردان است

ئەم جوۆه رستهیه له نیهاد، گوزاره و بهستەر (الرابطه) پیکهاتوو: کهرکوک نیهاده، شاری کوردان گوزارهیه، ه راناوی لکاوه و تهواوکهری گوزارهیه، بوته هووی پیکهاتنی رسته ناوییه که. حالهتی جیاوازی نیوان کوردی و فارسی له رووی گهردانکردنی فرمانهوه: فرمانی داخوازی له زمانی کوردییا جیاوازه له رووی پیکهاتنهوه له گه‌ل فرمانی داخوازی زمانی فارسیدا، بهم شیوه‌یه:

له کوردیدا: نیشانه‌ی داخوازی + په‌گی فرمان + راناو بو تاک و کووی که‌سی دووه م
 بنوسه له فارسیدا نووس، بخوینه ← خوان
 بنوسن له فارسیدا بنوسید، ببینه ← بین

جیاوازییه که بریتیه له بوونی نیشانه‌ی داخوازی «ب» له کوردی و نه‌بوونی له فارسیدا، به‌لام له حالهتی جه‌خت کردنا له زمانی فارسیدا نیشانه‌ی داخوازیکه‌ی بو داده‌نریت (شوانی، ۲۰۰۹: ۹۵)، وه کوو:

فارسی	کوردی
بنویس	بنوسه
بنوسید	بنوسن

له حالهتی فرمانی دارپژراو و لیکدراو ریژه‌ی «ب» داخوازی له کوردی و فارسیدا به‌پینی یاسای ئاره‌زوو^۱ (ابومغلی، ۱۹۸۰: ۲۲). له حالهتی فرمانی دارپژراو و لیکدراو ریژه‌ی «ب» داخوازی له کوردی و فارسیدا به‌پینی یاسای ئاره‌زوو تیک ده‌چی. وه ک: کاربکن - کارکن
 حالهتی خستنه‌سه‌ر (اضافه) له فارسیدا واته کاتیک ناو و ناویک یا ناو و ئاوه‌لناویک ده‌خرینه سه‌ر په‌کتر، به‌بی نیشانه‌ی نووسراوی ده‌درینه دەم په‌کتره‌وه. واته نیشانه‌یه‌کی تایبه‌تی نییه (بعلبکی، ۱۹۹۰: ۳۵۰-۳۴۹)، به‌لام له کوردیدا به‌هووی ئامرازی خستنه‌سه‌روهه پیک دیت وه ک:

فارسی	کوردی
کتاب من	کتیبی من
دستور زبان فارسی	ده‌ستوری زمانی فارسی

له فارسیدا به‌ژییه (کسره) ئه‌ویش ناووسری به‌لام ده‌رده‌بریت. ئەمه به‌ زۆر له حالهتی گریی ئاوه‌لناویدا (شوانی، ۲۰۰۸: ۱۲). جیاوازییه‌کی تری رسته‌ی زمانی کوردی و فارسی له

¹ Optional.

گەردان کردنی فرمان له چاوگی «بوون» و «بودن» بۆ که‌سی سێیه‌م له یه‌کتر جیاوازن. له کوردیدا به‌هۆی راناوی لکاوی «ه» و له فارسیدا به‌هۆی «است» پێک‌دی‌ت. واته به دوو نیشانه‌ی جیاواز، وه‌ک:

فارسی	کوردی
نوزاد کرد است	نه‌وزاد کورده

ئهم دوو نیشانه‌یه له رووی ئه‌رکه‌وه یه‌کن، به‌لام له شیوه‌دا جیاوازن، له کوردیدا راناوی لکاوه بۆ که‌سی سێیه‌م وه‌کوو بلیی «ئهو کورده». ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی رسته له زمانی کوردییا به‌بی راناو پێک‌ناهیتریت، چونکه رسته واته قسه‌کردن، قسه‌کردنیش به‌بی قسه‌که‌ر بوونی نابیت و دورست نابیت.

۶-۵- له رووی فره‌هنگی نه‌ته‌وه‌یه‌وه

زمانی کوردی و زمانی فارسی له رووی فره‌هنگی نه‌ته‌وه‌یه‌وه، هاوبه‌شی ره‌گه‌زیان هه‌یه پیکه‌وه، چونکه ئهم دوو نه‌ته‌وه‌یه له یه‌ک ره‌گه‌زن و هاوسێ و هاوبه‌ش و هاو‌نیشتمانی یه‌کتر بوونه له ناوچه‌ی ئاریا و له بنه‌رته و له شوپنه‌یاندا که‌لتوو‌ریکی هاوبه‌شیان هه‌بووه، دواتر به‌هۆی فراوانبوون و بڵاوبوونه‌ویان به‌ملا و به‌ولای ئه‌و نیشتمانه‌دا، جیاوازیان تیکه‌وتوووه و ئهم جیاوازییه بۆته ئه‌وه‌ی هه‌ر میلله‌تیکه‌ی ئاریایی فره‌هنگی نه‌ته‌وه‌یه‌ی تایبه‌ته به‌هۆی هه‌یه و بووه‌ته هۆی خه‌سله‌ت و تایبه‌تیه‌ی ناسینه‌وه‌یان. واته میلله‌تانی هاو‌ره‌گه‌ز لایه‌نی له‌یه‌کچوون و جیاوازیان هه‌یه له فره‌هنگی نه‌ته‌وه‌یه‌یاندا.

۶- ئه‌نجام

له پال ئه‌وه‌ی که کوردی و فارسی دوو زمانی سه‌ربه‌خۆن و لایه‌نی جیاوازیان به‌ته‌واوی تیدا ده‌رکه‌وتوووه، به‌لام هه‌روه‌ها که له توێژینه‌وه‌که به‌نموونه نیشان‌درا، ئهم دوو زمانه له بو‌ارگه‌لی جو‌راو‌جو‌ره‌وه خالی هاوبه‌شی زۆریان هه‌یه، وه‌کوو پیت، وشه، رینووس و ده‌نگ. جیاوازییه‌که‌یان زۆرتر له بواری رێزمانیه‌وه دیارتر و به‌رچاو‌تره و له‌م لایه‌نه‌وه ئه‌سه‌لم‌یند‌ریت که ئه‌و بۆچوونه بی‌شک هه‌له‌یه که زمانی کوردی وه‌کوو پاشکۆی زمانی فارسی دابنری. له‌یه‌کچوونی ئهم دوو زمانه بۆ ئه‌وه ده‌گه‌ریته‌وه که بنچینه و بنه‌رته‌ی هه‌ر دووکیان یه‌ک سه‌رچاوه‌ بووه.

منابع

کوردی:

- به لال ئیسماعیل، زوبیر. (١٩٨٤). *میژووی زمانی کوردی*. و. یووسف ره ئووف عه لی، به غدا.
- زه بیحی، عه بدوره حمان. (١٣٦٧). *قامووسی زمانی کوردی*. ئینتشاراتی سه لاهه دین ئه یووبی، ورمی.
- شوانی، رفیق. (٢٠٠٨). *زمانی کوردی و شوینی له ناو زمانه کانی جیهاندا*. هه ولتیر: ده زگای موکریانی.
- . (٢٠٠٩). *زمانه وانی*. دهوک: چاپخانه ی دهوک.
- . (٢٠١٦). *لیکۆلینه وهی جۆراوجۆری زمانناسی*. هه ولتیر: به رێوه به رایه تی رۆشنبیری و راگه یاندن.
- فوائد، که مال. (١٩٧١). «زاراوه کانی زمانی کوردی و زمانی ئه ده بی و نووسینیان». *گۆفاری زانیاری*، ژ. ٤.

فارسی:

- ارانسکی، ای. م. (١٣٧٩). *مقدمه فقه اللغة ایرانی*. ترجمه کریم کشاورز. تهران.
- حسینی، بابا شیخ. (١٣٨٣). *هامشی بر دانش زبانشناسی*. سنج.
- کامری، برنارد و همکاران. (١٣٨٤). *زبان های دنیا: چهار مقاله در زبان شناسی*. ترجمه کورش صفوی. تهران: سعاد.
- ماهوتیان، شهرزاد. (١٣٨٤). *دستور زبان فارسی*. ترجمه مهدی سمائی. تهران.

عه ره بی:

- ابو فعی، محمد وصفی. (١٩٨٠). *البسیط فی اللغة الفارسیه البصره*.
- الخلیل، احمد. (٢٠٠٧). *الکرد فی الحضاره الاسلامیه*. بیروت: داره یرو.
- الخلیل، احمد. (٢٠٠٩). *عباقره کردستان*. دهوک: مطبعه دهوک.
- بعلبکی، رمزی منیر. (١٩٩٠). *معجم المصطلحات اللغویه*. بیروت.
- دیورانت، ویل. (١٩٨٩). *قصه الحضاره*. المجلد الاول، الجزأ الثاني.
- سعران، محمود. (١٩٦٢). *علم اللغة*. قاهره.
- نیز، جمال. (١٩٩٧). *المستضعفون الکرد و اخوانهم المسلمون*. لندن: منشورات کوردنامه.
- وافی، علی عبدالواحد. (١٩٧٢). *علم اللغة*. القاهره.
- یاسین، مسعود سعید. (١٩٩٩). *السومریون*. دهوک.